

УДК 111.832.2:130.123.1

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.26.5>

САКРАЛЬНІ ТА ПРОФАННІ СМИСЛИ САМОТНОСТІ

Віталій Малімон

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра публічного управління та адміністрування
вул. Короля Данила, 15, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті на основі аналізу праць зарубіжних та вітчизняних науковців розглянуто особливості прояву самотності в контексті дихотомії «сакральне – профанне». Головною метою статті є виокремлення сакральних та профанних смислів самотності, розкриття їх взаємозв'язку.

Встановлено, що сакральне й профанне традиційно протиставляються за віднесеністю першого до сфери ідеалістичного осягнення буття, а другого – до сфери реального, об'єктивно пізнаного, множинно представленого в повсякденному досвіді. Сакральне для *homo religiosus* завжди залишається єдиною реальністю. Профанне народжується з нього та завершує в ньому свій колообіг. Однак в багатьох релігіях (зокрема, первісних) не існувало дуже жорстких меж між сферами сакрального та профанного, весь навколишній світ для adeptів цих релігій був синкретичним простором-часом.

Сакральна самотність – це унікальний стан пізнання власного божественного начала, самотрансценденції, досягнення вищого ступеня свободи та внутрішньої гармонії.

Профанна самотність – це стан повсякденного буття людини, укорінений у ментальних та соціальних стереотипах, соціальних звичках. Всі спроби подолати останні приречені на поразку, тому що спрямовані проти базових підвалин повсякденного життя людини.

Протиріччя, що існують між сакральним і профанним, є одними з глобальних суперечностей, які визначають спрямованість розвитку історії та культури. Розгортання коду сакрального можна представити у вигляді синусоїди, що відображає процес буття сакрального, виділяючи його найвищий підйом і поступове затухання, перехід домінанти від сакральних цінностей до профанних. Сакральне й профанне є полюсами, на яких утримується глобальний зміст існування людини.

В епоху постмодернізму сакральні та профанні смисли самотності все більше поєднуються й набувають нових форм прояву, зникають чіткі маркери виокремлення конкретного смислу самотності. Самотність набуває онтологічно невизначеного статусу й переплітається з іншими екзистенціалами буття людини.

Ключові слова: самотність, сакральне, профанне, сакральна самотність, профанна самотність, постмодернізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах руйнування традиційних культурних цінностей, коли втрачаються духовні орієнтири, що століттями задавали вимір людському існуванню, актуалізується проблема переосмислення найважливіших світоглядних категорій, які означають смисложиттєві засади нашого буття. До таких понять належать категорії «сакральне» й «профанне», які у сучасному гуманітарному дискурсі претендують на статус метакатегорій [1].

Людина, перебуваючи у соціальних та історичних контекстах, водночас перебуває в контексті норм та правил своєї доби, тобто того, що ми розуміємо під поняттям “*sacrum*”. Це сакральне охоплює всі сфери нашого життя та проявляється на різних рівнях із різним ступенем значимості. Паралельно (й опозиційно) з поняттям сакрального функціонує поняття профанного.

Самотність як складний феномен проявляється у різних вимірах буття людини й має свої смисли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор. Традиція вивчення феноменологічного аспекту священного започаткована Р. Отто, який розглядає священне як апіорну категорію свідомості у діалектичному співвідношенні її раціонального та ірраціонального моментів. На його думку, сутність священного не вичерпується раціональними предикатами, такими як абсолютне, моральне, добре. Прагнення відшукати особливий термін, «який означав би священне мінус його моральний момент і <...> його раціональний момент загалом» приводить німецького феноменолога до введення поняття «нумінозне» [2, с. 12–13]. Сакральне біполярне за своєю природою. За Р. Отто, воно є “misterium tremendens et fascinans” («таємниця жахлива і чаруюча»).

Згідно з концепцією Р. Отто [2] існує декілька основних моментів прояву сакрального. Згідно з концепцією протестантського теолога вони є психологічними станами, які охоплюють релігійну свідомість під час зустрічі з нумінозним:

- 1) відчуття тварності (“creature-feeling”);
- 2) містичний жах (“misterium tremendum”);
- 3) захопленість (“fascinans”).

Відчуття містичного жаху поділяється на декілька ступенів, таких як відчуття власного жаху (“tremendum”), величі (“majestas”), божественної енергії (“energicum”), таємниці (“mysterium”).

Соціологічний аспект сакрального найдокладніше розробив Е. Дюркгайм. Як вважав Е. Дюркгайм [3], ідея сакрального виражає природну основу істинно людського буття, його суспільну (колективістську) сутність, що протистоїть світському (індивідуалістичному) егоїстичному існуванню.

Онтологічний аспект сакрального поглиблює М. Еліаде. У його концепції священне трактується як абсолютна реальність, повнота буття, першопричина сущого. Так, на думку М. Еліаде, «священне насичене буттям» [4, с. 9], воно «розкриває абсолютну реальність і дає орієнтири <...>, встановлює світовий лад, прояви священного онтологічно сотворюють світ» [1; 4, с. 17].

Категорії сакрального та профанного також були об'єктом дослідження багатьох російських філософів, зокрема Д. Андрєєва, М. Бердяєва, І. Іл'їна, О. Лосєва, В. Соловйова, П. Флоренського, які сакральне пов'язували з причетністю до Бога, а профанне розуміли як втрату Божественного та орієнтацію на матеріальний світ.

В пошуковій системі Google з концептом «сакральне» пов'язано більше 1 млн. результатів (станом на 24 жовтня 2019 року), “sacrum” – 9 млн., що засвідчує інтерес дослідників до різних аспектів сакрального. Водночас у науковій літературі дуже рідко розглядають сакральні та профанні смисли самотності.

Мета статті. Головною метою статті є виокремлення сакральних та профанних смислів самотності, розкриття їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Складність розуміння сакрального зумовлена тим, що воно належить до сфери онтологічних феноменів і не існує в чистому вигляді. Сакральне повністю злите зі сферою людського буття, занурене в нього та є світом для виявлення зв'язку між Богом та людиною, між Буттям і Нічим. Сакральне пов'язує небо та землю, людство й богів, явне й невидиме, природне й надприродне. Воно виступає як «граничний» стан Буття, межа між дійсною реальністю та реальністю трансцендентною. Виявляючись у дійсній реальності, сакральне проголошує Інобуття, тобто все те, що існує за межами

нашого світу та нашого розуміння, а також стверджує світову реальність через освячення останньої: «сакральне є не лише явище іншого світу – Божественного, воно є незаперечним ствердженням «світової реальності через її освячення»» (О. Осипов). Беззаперечною є думка про важливу роль сакрального в житті різних народів. Його глибинний зміст полягає в тому, що воно охоплює все те, що перевищує людські знання та можливості, отже, спонукає до покори, породжує страх [5].

Священне можна розглядати як приклад унікального абстрактно-конкретного поняття. Профанне з'являється як поняття співвідносне, «священне – це те, що протиставлене мирському» (М. Еліаде) [6].

В. Токман констатує наявність трьох аспектів священного, а саме онтологічного, аксіологічного, феноменологічно-психологічного. Він зазначає, що співвідношення понять «священне», «святиє», «сакральне» має два інтерпретативні зрізи. Перший фундується внутрішньою логікою лінгворелігійної традиції, а другий визначається специфікою суто наукового аналізу. З одного боку, ці терміни використовуються як означення, стилістично пов'язані з визначеними іменниковими формами, а з іншого боку, вони є загальними поняттями, що однаково стосуються сфери святості у всій її повноті, тому немає сенсу проводити між ними смислову межу [7].

На думку І. Меркулова, сакральне й профанне складають одну з об'єктивних дихотомій образного мислення разом з «день/ніч», «життя/смерть», «ми/чужі» тощо. «Сакральне/профанне» – це дихотомія універсальна, архаїчна. «Оскільки творчі акти продукуються завдяки активності правої півкулі, то генерація опозицій і оперування ними – це, швидше за все, результат «роботи» генетично закріплених алгоритмів когнітивних програм, відповідальних за «автоматичні», безпосередньо не контрольовані символічною свідомістю, стратегії просторово-образного мислення» [8, с. 261–262].

М. Еліаде вважає, що священне – це «безперечне сьогодення», воно апріорне свідомості. Говорячи словами логіки та лінгвістики, можемо відзначити, що у цього унікального поняття є абсолютний референт. Не суб'єкт приписує смисл «священному» або «чомусь священному», а воно (вони) наділяють смислом світ (світи), де все мінливе й плінне, тимчасове й непостійне. «Останньою реальністю» є священне для І. Ваха. Отже, й тут референт наявний (нехай і метафорично зазначений і присутній лише у свідомості). М. Еліаде демонструє вдалий прийом утворення нових понять. За допомогою грецьких слів “hieros” («священний») і “phanie” («прояв») він будує один зі своїх найвідоміших термінів, а саме «ієрофанія» (“hierophanie”) [9].

«Ієрофанією може стати все», що стосується людини, і немає жодної речі, «яка б у той чи інший момент історії не долучалася до сакральності» [4, с. 27]. «Все надзвичайне, величне, нове може стати ієрофанією, може у духовній перспективі первісних народів розглядатися як прояв священного» [4, с. 43]. В основі ієрофаній лежить діалектика сакрального й профанного. «Предмет стає священним настільки, наскільки він утілює (тобто виявляє) щось «інше, ніж він сам», стає «чимось відмінним від [його] звичайної предметності», «від решти довкілля», тобто відбувається акт вибору та його виокремлення в абсолютно інший вид об'єктів [4, с. 29].

Найпростіші ієрофанії, на думку М. Еліаде, можуть простежуватися в якомусь предметі, дереві чи камені, а втіленням найвищих є Бог, Божественне. Хоча обидві ієрофанії відрізняються одна від одної, проте це завжди є тим самим таємничим актом, тобто виявом чогось «цілком відмінного, реальності не з нашого світу», що водночас є частиною нашого світу – природного, мирського [4, с. 8]. Опозиція «сакральне – профанне» може набувати вигляду протиставлення між реальним та ірреальним, або псевдореальним.

Теоретик учення про сакральне Р. Каюа зауважує, що, стверджуючи існування різних заборон, наші пращури «заснували добрий порядок і добре функціонування універсаму», зазначили межі «дозволеного і забороненого», «визначили стосунки між людьми і богами», окресливши в такий спосіб долю сакрального й профанного. «З одного боку, заразність сакрального приводить до миттєвого виверження на профанне й ризику таким чином знищити його, з іншого – профанне, яке повсякчас потребує сакрального, є завжди підбуреним жадібно схопити його й ризикує в такий спосіб нашкодити йому або самому бути знищеним» [10, с. 38].

На думку П. Труссона, «сакральне проявляється першочергово як безпосереднє відчуття, жива емоція, яка вливає в Я своєрідну сильну духовну енергію» [11]. Ця характеристика сакрального як емоційного стану доповнюється аналізом Р. Отто [2], який вважає почуття сакрального апіорним і рівноцінним досвідом щодо почуття трансцендентної могутності. Воно не пов'язане ні з мораллю, ні з інтелектом, найімовірніше, це є малозрозумілим, нумінозним відчуттям, яке пов'язане швидше зі враженням, ніж усвідомленням своєї обумовленості чимось незалежним від свідомості та волі, а також недосяжним у ролі видимого предмета. Два полюси, що доповнюють один одного, характеризують цю нумінозність. Вона пов'язана, з одного боку, з Містерією, що викликає відчуття страху перед непомірною величиною, а з іншого боку, з прийняттям Містерії чарівною, що виражається в притягуванні надзвичайного дива. Залежно від того, що переважає, виникають різні культурні форми сакрального. Один час сакральне культивувалося як збудження та переживання почуття, злиття, екстазу. Говорили про «діоністичну» форму, що вела до обрядів трансю. В інший час сакральне панувало здебільшого завдяки відчуттю благоговіння перед вищою могутністю. Тоді воно виражається більш спокійно, більш «аполонічно», відзначене серйозністю, повагою, як у молитві або ініціаційних обрядах [12].

Проблема дефініції сакрального дуже важка для сучасної науки, оскільки сакральне по-різному сприймається релігійними та нерелігійними людьми. Видатний дослідник цієї проблеми М. Еліаде підкреслює, що відмінністю сакрального є те, що свідомістю воно виділяється як щось інше, «як абсолютно окреме й цілком відмінне, не схоже ні на людське, ні на космічне» [13, с. 16]. Відособленість сакрального від профанного світу полягає в його стабільності та свободі від мінливостей земного буття.

Профанне, десакарлізоване є складовою сакрального й позначене паралельною перманентною присутністю, що фіксується та здійснюється в культурі. Амбівалентність сакрального й профанного розуміють як природну, оскільки її ключова категорія межовості мігрує з людиною протягом усього життя, постаючи світоглядним зіткненням, у якому локус завершення одного автоматично створює простір зустрічі з іншим. Це своєрідна трансгресія, межа переходу між дозволеним і недозволеним, можливим і неможливим, вона включена в соціальне життя і є водночас порушенням кордону не між світами людини й природи, а між сферами профанного й сакрального [14].

Самотність як складний феномен має свої сакральні та профанні виміри.

До сакральних вимірів самотності, на нашу думку, можна віднести:

- вихід поза часові рамки сприйняття реальності, самотрансценденцію;
- можливість займатися різними духовними та медитативними практиками;
- досягнення внутрішньої свободи та гармонії;
- зустріч з межовими екзистенціальними ситуаціями та викликами;
- можливість набути досвіду духовного очищення та самовдосконалення;
- структурування свого життєвого простору та генерування нових смислів.

Сакральна самотність – це унікальний стан пізнання власного божественного начала, самотрансценденції, досягнення вищого ступеня свободи та внутрішньої гармонії.

До профанних вимірів самотності, на нашу думку, можна віднести:

- загострення відчуттів непотрібності, покинутості, беззмістовності повсякденного життя;
- наповнення життя компенсаторними речами та предметами побуту;
- посилення недовіри до людей та світу загалом, наслідком чого є ситуативна соціальна ізоляція та емоційна замкнутість;
- заміну живого спілкування віртуальним;
- хаотизацію та деструктуризацію свого життєвого простору;
- десакралізацію фізичного та соціального простору життя, нігілістичне ставлення до етичних та правових норм тощо.

Профанна самотність – це стан повсякденного буття людини, укорінений у ментальних та соціальних стереотипах, соціальних звичках. Всі спроби подолати останні приречені на поразку, тому що спрямовані проти базових підвалин повсякденного життя.

У сучасному постмодерному суспільстві спостерігається перевага матеріальних цінностей над духовними, відчуженість від культури, заниження моральних норм поведінки в суспільстві. Поступово втрачають свою актуальність високі загальнолюдські гуманістичні цінності як основа духовності особистості. Традиційний західний гуманізм дійшов до наших часів у дуже різних і відмінних одна від одної постатях, зокрема як своєрідна життєва позиція; набір переконань, які дають змогу людині мислити (світогляд); теоретична філософія, спосіб виховання, політична стратегія.

Постмодерністська культура, яка проголошує вседозволеність і допускає будь-які інтерпретації священних книг, об'єктивно провадить боротьбу з будь-якою ідеологією, яка претендує на істинність, незалежно від того, якою є ця ідеологія: релігійною чи комуністичною. Постмодернізм іноді розглядають як «останню форму західного нігілізму» [15]. Десакралізація в постмодерністському світогляді претендує на те, щоби бути повною та остаточною. Це зумовлене передусім тим, що постмодерністська культура й світовідчуття характеризуються «руйнуванням ієрархії цінностей, яка складалась століттями, і бінарних опозицій. У постмодернізмі все рівноцінне й немає нічого святого» [16, с. 18].

Сучасні дослідники сакрального вважають, що в новітній культурі сакральна-релігійна домінанта поступилася секуляризованим формам сакрального. Зокрема, В. Токман зазначає, що ХХ ст. здійснило значну модифікацію ідеї священного, перемістивши акценти на соціальні явища, але не знищило повністю сфери релігійно-сакрального. Останнє продовжує бентежити людину переважно в критичні та святково-піднесені моменти її життя, хоча поступається масштабами впливу на спільноту перед священним соціоцентричної орієнтації [7, с. 14].

Сутність постмодерністської трансформації категорій «сакральне» й «профанне» пов'язана з тим, що відбувається певна універсалізація етичної та естетичної компонент, фактично вони розчиняються в них. Етизація естетичного, тобто регенерація, ретрансляція, актуалізація сакрального і, навпаки, естетизація етичного як імагінації, симуляції сакрального є функціонально діючими механізмами культуротворчості. Отже, сучасна комунікація, презентуючи себе в таких культурних практиках, як флешмоб, хепенінг, перформанс, боді-арт, є не лише амбівалентною, але й полівалентною, де сакральне й профанне постійно міняються місцями [14].

В результаті сьогодні сакральні та профанні смисли самотності все більше поєднуються й набувають нових форм прояву; зникають чіткі маркери виокремлення конкретного

смыслу самотності. Самотність набуває онтологічно невизначеного статусу й переплітається з іншими екзистенціалами буття людини.

Висновки. Отже, самотність постає як складний феномен, що поєднує сакральні та профанні виміри буття людини. Сакральні виміри самотності людини включають відчуття святості й унікальності власного життя, самотрансценденцію, наповнення життя високими духовними смислами й цінностями. До профанних вимірів самотності можна віднести загострення відчуттів непотрібності, покинутості, безмістовності повсякденного життя; наповнення життя компенсаторними речами та предметами побуту; «втечу» у віртуальну реальність.

Список використаної літератури

1. Головей В. Концепт сакрального в контексті філософсько-культурологічного дискурсу. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPFN_2013_750_18.
2. Отто Р. Священное. Об иррациональном в идее божественного и его соотношении с рациональным / пер. с нем. А. Руткевич. Санкт-Петербург : АНО, 2008. 272 с.
3. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії / пер. з фр. Г. Філіпчук, З. Борисюк. Київ : Юніверс, 2002. 424 с.
4. Еліаде М. Священне і мирське... / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорен, В. Сахно. Київ, 2001. 113 с.
5. Вишнеvsька Г. Феномен сакральнo-хтонічного в українській лінгвокультурі. URL: <http://scaspee.com/all-materials/the-phenomenon-of-sacral-chthonic-in-ukrainian-lingvoculture-vyshnevsk-g>.
6. Элиаде М. История веры и религиозных идей. От каменного века до элевсинских мистерий / пер. с фр. Н. Кулаковой, В. Рокитянского, Ю. Стефанова. Москва : Академический Проект, 2008. 622 с.
7. Токман В. Феномен священного: його сутність і світоглядна природа : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». Київ, 2002. 16 с.
8. Меркулов И. Эпистемология (когнитивно-эволюционный подход). Т. 2. Москва : РХГИ, 2006. 416 с.
9. Волошин В. Деякі епістемологічні похідні категорії «священне». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/86824>.
10. Каюа Р. Людина та сакральне / пер. з фр. А. Усик. Київ : Ваклер, 2003. 256 с.
11. Труссон П. Сакральное и миф. URL: <http://nationalism.org/vvv/trusson-sacral-and-myth.htm>.
12. Юрій М. Сакральне як феномен культури. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2016_3-4_14.
13. Элиаде М. Священное и мирское / пер. с фр. Н. Грабовского. Москва : МГУ, 1994. 144 с.
14. Бабушка Л. Маркери «сакральне» та «профанне» в культуротворчих вимірах фестивальної моделі сучасності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chasopys_2018_4_8.
15. Чобанюк М. Проблема дефініції сакрального в епоху постмодернізму. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2013_217_205_23.
16. Якимович А. Культура утраченных различий, или об итогах XX столетия. *Знание – сила*. 1992. Май-июль. С. 15–21.

SACRED AND PROFANE MEANINGS OF LONELINESS**Vitalii Malimon**

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Public Administration and Management
Korolya Danyla str., 15, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

In the article, based on the analysis of the works of foreign and domestic scientists, the features of the manifestation of loneliness in the context of the sacral-profane dichotomy are considered. The main purpose of the article is to distinguish the sacred and profane meanings of loneliness, to study out their relationship.

It has been established that the sacral and the profane are traditionally contrasted with the first – to the sphere of idealistic comprehension of being, the second – to the realm of the real, objectively known, plural represented in everyday experience. Sacral to homo religious always remains the only reality. The profane is born of him and completes his cycle. However, in many religions (including the primitive religions), there were no very rigid boundaries between the realms of the sacred and the profane.

Sacred loneliness is a unique state of knowing one's own divine principle, self-transcendence, attaining a higher degree of freedom and inner harmony.

Profane loneliness is a state of everyday human being, rooted in mental and social stereotypes, social habits. And all attempts to overcome the latter are doomed to defeat because they are directed against the indigenous foundations of this world.

The contradictions that exist between the sacred and the profane are one of the global contradictions that determine the direction of history and culture. Deployment of the sacral code can be imagined as a sine wave, reflecting the process of “being” sacred, highlighting its highest rise and gradual attenuation, the transition of the dominant from sacred values to profane. Sacrum and profane are the poles that hold the global meaning of human existence.

In the era of postmodernism, the sacred and profane meanings of loneliness are increasingly combined and taking on new forms of expression; the clear markers of singling out a specific sense of loneliness disappear. Loneliness acquires an ontologically indeterminate status and intertwines with other existential of being human.

Key words: loneliness, sacrum, profane, sacred loneliness, profane loneliness, postmodernism.